

Renée van Bezooijen

Een rondje dialect

Dialectonderzoek in breed perspectief

Abstract

An overview is given of traditional and more recent approaches to dialect variation. Nine different approaches are described, which are subdivided along two dimensions: ingroup versus outgroup and actual versus mental. Ingroup approaches investigate dialects from within, outgroup approaches focus on the attitudinal and communicative effects of dialects on outsiders. Actual approaches try to gain insight into the true functioning and characteristics of dialects, whereas mental approaches look at the attitudes and evaluative reactions towards speech and speaker related aspects of dialects. For each approach examples are given of representative studies. Finally, some suggestions are given for further research.

1. Inleiding

De lage landen vormen een uitzonderlijk dialectrijk gebied, dat erom roept wetenschappelijk in kaart te worden gebracht. Veel aandacht is altijd uitgegaan naar de dialectvormen zelf, maar dialectonderzoek hoeft zich daar niet toe te beperken. Jo Daan zal de eerste zijn om dit te beamen. Jo heeft altijd opengestaan voor heel verschillende perspectieven op dialect en voor nieuwe ontwikkelingen. Een snelle blik op de referenties naar Daan in het 50-jarig register van *Taal en Tongval* themanummer 11 (1998) levert zulke uiteenlopende titels op als: 'het Zandvoorts', 'onderwijzer en dialect', 'de geluidsoptname in dienst van de taalkunde', 'taalkaart en computer' en 'dialectologie in beweging'.

Met deze bijdrage wil ik aansluiten bij Jo's brede belangstelling. Mijn doel is een systematisch overzicht te geven van onderzoeksperspectieven op dialect die in het Nederlandstalige gebied zijn of kunnen worden toegepast. Sommige perspectieven zijn al oud en goed bekend; daar zal ik niet te lang bij stilstaan. Ik zal me concentreren op de nieuwere en/of minder bekende perspectieven en daarbij telkens ter illustratie een of meer voorbeelden geven van uitgevoerde studies. Aan het eind van mijn bijdrage geef ik enkele

in mijn ogen veelbelovende onderzoeklijnen aan. Kortom, in plaats van een inhoudelijke bijdrage in de diepte, presenteer ik hier een meer methodologisch georiënteerde bijdrage in de breedte, een onderzoeksronde dialect.

2. Onderzoeksperspectieven op dialect

Als uitgangspunt maak ik gebruik van het schema in Figuur 1. Centraal in het schema staan drie blokjes. Het middelste blokje vertegenwoordigt (een) dialect. Deze term dient hier ruim te worden opgevat als elk type taal(variëteit): een geografisch beperkte variëteit met eigenaardigheden op alle linguïstische niveaus, een stedelijke taalvariëteit, een accent (dat wil zeggen een variëteit die alleen fonetische (segmenteel en/of suprasegmenteel) kenmerken heeft), het ABN of het Nederlands als geheel.¹ Het linker blokje in Figuur 1 vertegenwoordigt een spreker die het betreffende dialect zowel passief als actief beheerst. Het rechter blokje betreft een hoorder van het dialect. Het gaat hier om een persoon die door de onderzoeker speciaal ten behoeve van het onderzoek in aanraking wordt gebracht met het betreffende dialect. De mate van contact die de hoorder eerder, buiten het onderzoek, met het dialect heeft gehad, kan variëren.

Onder de drie blokjes staan de pijlen A, B, C, D en E. Ze verwijzen naar onderzoek waarmee de onderzoeker rechtstreeks gegevens aftapt met betrekking tot dialectsprekers, dialectspraak en dialecthoorders. De onderzoeker krijgt hiermee een beeld van de *feitelijke werkelijkheid* rondom dialect: hoe staat het dialect ervoor? Boven de blokjes staan de pijlen F, G, H en I. Het gaat hier om reflecties op dialect, om een *mentale werkelijkheid*: hoe kijkt men tegen dialect en dialectsprekers aan?

Naast deze onderverdeling in een feitelijke werkelijkheid en een mentale werkelijkheid, is er een tweede onderverdeling in Figuur 1. Aan de linkerkant, met de pijlen A, B, C, H en I, is onderzoek gesitueerd dat betrekking heeft op *ingroep situaties*, op dialect ‘van binnen uit’: wat zijn de kenmerken van het dialect, wie zijn de sprekers en hoe kijken deze aan tegen hun eigen dialect en degenen die het spreken? Aan de rechterkant, met de pijlen D, E, F en G, bevindt zich onderzoek dat betrekking heeft op *uitgroep situaties*, op dialect ‘van buiten af’: wat voor effect heeft dialect op buitenstaanders?

Hieronder zullen de onderzoeksperspectieven A tot en met I nader worden toegelicht.

¹ De term dialect zal in de tekst in principe in de ruime, overkoepelende betekenis worden gebruikt. Als ik het idee heb dat het er echt toe doet, zal ik de term nuanceren.

Figuur 1. Onderzoeksperspectieven op dialect

3. Negen onderzoeksperspectieven

Onderzoeksperspectief A. Kenmerken van het dialect

In onderzoek van het type A gaat de aandacht uit naar de kenmerken van het dialect op zich, in abstractie van sprekers en hoorders. Concreet wordt er een beschrijving gemaakt van dialectale vormen (lexemen, fonemen, morfemen, etc.) van een enkel dialect (dialectmonografie) of meerdere dialecten.

In de meer traditionele vorm van onderzoekstype A, dat teruggaat op het midden van de negentiende eeuw, wordt de informatie over dialectkenmerken gewoonlijk verkregen door het laten invullen van dialectvragenlijsten door informanten verspreid over een groot gebied. Bij het verzamelen van gegevens wordt uitgegaan van het dialect als homogene taalgemeenschap; per plaats wordt daarom volstaan met een of hoogstens een paar representatieve dialectsprekers. Een belangrijk doel is het vastleggen van dialectvormen als cultureel document, bijvoorbeeld in de vorm van dialectwoordenboeken en dialectatlassen. Een meer theoretisch doel is de huidige taalsituatie te verklaren vanuit taalinterne en taalexterne factoren in heden en verleden. Dit type onderzoek, dat ook wel dialectgeografie wordt genoemd, heeft ook nu nog vele actieve beoefenaars in Nederland en Vlaanderen. Men kan hierbij met name denken aan de redacteuren van de Brabantse, Limburgse en Vlaamse dialectwoordenboeken, werkzaam in Nijmegen, Leuven en Gent.

Recent vinden er ook technisch meer geavanceerde vormen van beschrijving plaats, zoals akoestische metingen met behulp van spraakanalyse-software. Een voorbeeld is het sociofonetische onderzoek van Adank et al. (1999). Zij hebben spectrale metingen verricht aan als Standaardnederlands bedoelde losse klinkers van Valkenburgse vrouwen en deze vergeleken met de realisaties van vrouwen die puur ABN spraken. Uiteindelijk heeft het onderzoek van Adank et al. niet zozeer een beschrijvend als wel een methodologisch doel, namelijk het ontwikkelen van normeringsmethodes waarmee linguïstische informatie kan worden gescheiden van extralinguïstische informatie. Dergelijke methodes zijn van groot belang als men groepen sprekers met systematisch verschillende mondholtes wil vergelijken op hun uitspraakkenmerken: is het bijvoorbeeld zo dat vrouwen preciezer praten dan mannen?

Er doen zich niet alleen veranderingen voor in *hoe* wordt beschreven maar ook in *wat* wordt beschreven. Steeds meer lijkt onderzoek naar geografische taalvariatie te worden gebaseerd op grote verzamelingen van samenhangende geschreven of gesproken teksten, zowel spontaan als voorgelezen. Soms wordt deze spraak speciaal voor het onderzoek geproduceerd, bijvoorbeeld in interviews, maar vaak ook wordt het verkregen uit het publieke domein. Dergelijke omvangrijke databanken worden vooral verzameld voor de bestudering van variatie tussen noordelijk en zuidelijk Standaardnederlands. Voorbeelden zijn het uitspraakonderzoek van Van de Velde (1996), drie onlangs gestarte VNC-programma's² naar uitspraak, lexicon en partikels (voor een samenvatting, zie Ryckeboer en Scholtmeijer 1998) en het *Corpus Gesproken Nederlands*, een grootschalig Belgisch-Nederlands samenwerkingsproject dat tot doel heeft samenhangende spraak met een omvang van in totaal 10 miljoen woorden, tweederde uit Nederland en eenderde uit Vlaanderen, vast te leggen en toegankelijk te maken voor taal- en spraakonderzoek. Het gaat om (min of meer) standaardtalig materiaal uit het publieke en private domein, met ruime aandacht voor spontane spraak (in totaal zal spontane spraak worden verzameld van 360 sprekers, gestratificeerd naar regio, leeftijd, sekse en gedeeltelijk klasse). Dit materiaal zal geheel in orthografische, gelabelde en akoestische vorm beschikbaar komen, en daarnaast zal een deel prosodisch en syntactisch worden geannoteerd. Het CGN-corpus moet in 2003 gereed zijn.

² VNC staat voor Vlaams Nederlands Comité voor Nederlandse Taal en Cultuur.

Onderzoeksperspectief B. Aantallen sprekers van het dialect

Het onderzoek van het type B wordt vaak aangeduid met de term taalsociologie. Er wordt geteld hoeveel mensen dialect spreken tegen wie en in welke taalgebruiksdomeinen. Zo kan worden ingeschat hoe het numeriek gesteld is met het dialect in kwestie: is er een kans dat het blijft bestaan of neemt het aantal sprekers zorgwekkend af? Dergelijk onderzoek wordt binnen Nederland met name uitgevoerd met betrekking tot het Fries in Friesland (Gorter en Jonkman 1995). Systematische tellingen van sprekers van dialecten worden in Nederland niet als doel op zich uitgevoerd, maar bijvoorbeeld wel als bijproduct van analyses van onderwijsprestaties (Driessen en Withagen 1998). Deze tellingen laten onder meer zien dat in Limburg thuis het meeste dialect wordt gesproken, meer dan 50%. Het meeste Standaardnederlands wordt er gesproken in Flevoland, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant, meer dan 95%, waaruit je moet concluderen dat het dialect in veel Nederlandse provincies vrijwel uitgestorven is. Ook uit de tellingen die in Vlaanderen (Taeldeman 1991) zijn uitgevoerd, blijkt een drastische afname in dialectgebruik binnen een enkele generatie.

Onderzoeksperspectief C. Relatie tussen spreker en dialect

In de jaren zestig komt er belangstelling voor variatie *binnen* dialect in samenhang met sociale kenmerken van sprekers (met name sekse, klasse en leeftijd). Hiermee doet de sociolinguïstiek haar intrede in het onderzoek naar dialect. Kenmerkend is dat het zich niet richt op het dialect als geheel maar op specifieke talige variabelen, meestal klanken die een aantal sociaal betekenisvolle varianten vertonen. Net zoals de taalsociologie is de sociolinguïstiek vooral gericht op de toekomst: in welke richting zal het dialect zich ontwikkelen? Welke vormen zullen zich handhaven en welke zullen verdwijnen? Meestal wordt daartoe gebruik gemaakt van de zogenaamde schijnbare tijd methode, waarbij spraak van sprekers van verschillende leeftijden wordt geanalyseerd en verschillen in spraakgedrag worden geïnterpreteerd als veranderingen in de taalgemeenschap. Het toekomstbeeld wordt verkregen door het spraakgedrag van de jongste sprekers te extrapoleren. Mooie voorbeelden van sociolinguïstisch onderzoek zijn de promotie-onderzoeken van Vandekerckhove (1999) naar het Deerlijks en van Van Hout (1989) naar het Nijmeegs. Beide baseerden hun onderzoek naar taalverandering op steekproeven die waren gestratificeerd naar leeftijd, klasse en sekse.

Onderzoeksperspectief D. Verstaanbaarheid van het dialect voor de hoorder

In onderzoekstype D staat niet, zoals in de sociolinguïstiek, de relatie tussen dialect en spreker centraal, maar de relatie tussen dialect en hoorder, en dan met name de uitgroefhoorder, die het dialect niet kent. Concreet gaat het om het effect dat taalvariatie heeft op de overdracht van linguïstische informatie: wat verstaat een buitenstaander van dialect? Het antwoord hangt natuurlijk af van de kenmerken van het betreffende dialect in combinatie met de taalvariëteit van de hoorder. Zo blijken dialectsprekers uit de Achterhoek en Twente meer te verstaan van Zuid-Limburgs en West-Vlaams dan standaardtalige luisteraars uit de Randstad (Van Bezooijen en Van den Berg 1999b).

Even interessant wellicht als de uitkomsten is de toegepaste methode. Onderzoekstype D is gericht op het achterhalen van de *feitelijke* werkelijkheid. Dit betekent dat niet kan worden volstaan met een beoordelingstaak; onderzoek waarin luisteraars *inschatten* hoe goed verstaanbaar een fragment is, hoort thuis in de bovenste helft van Figuur 1, onder F. De feitelijke verstaanbaarheid kan worden bepaald door aan luisteraars open of gesloten vragen te stellen over de inhoud van een gesproken tekst of door middel van een vertaaltaak. De laatste methode is toegepast door Van Bezooijen en Van den Berg (1999a, 1999b). Zij boden luisteraars semi-spontane spraak aan in verschillende dialecten. Verstaanbaarheid werd bepaald aan de hand van het percentage zelfstandige naamwoorden dat correct vanuit het dialect naar het Standaardnederlands werd vertaald. De bevroegde woorden verwezen naar concrete objecten in en rondom het huis, zoals ham, schommel en schoorsteen.

Uit dit onderzoek kwam ondermeer naar voren dat mensen uit de Randstad van sommige West-Vlaamse dialectsprekers niet meer dan de helft van dit soort huis-, tuin- en keukenwoorden correct verstonden, omdat ze een heel andere vorm hebben dan in het Standaardnederlands. Hier dient natuurlijk wel bij te worden bedacht dat het dialectspraak betrof zoals mensen in West-Vlaanderen die *onder elkaar* gebruiken, de spraak was niet op buitenstaanders gericht. Bovendien dient nader te worden onderzocht in hoeverre de uitkomsten kunnen worden gegeneraliseerd naar andere domeinen van taalgebruik.

Onderzoeksperspectief E. Lokalisering van de spreker door de hoorder

Onderzoekstype E gaat na in hoeverre een hoorder in staat is om de geografische herkomst van een dialectspreker te identificeren. Dit type onderzoek is in de jaren tachtig op gang gekomen (Van Hout en Münstermann 1981). Van Bezooijen en Gooskens (1999) hebben de bijdrage van verschillende talige componenten aan de lokaliseerbaarheid van sprekers proberen vast te

stellen door middel van spraakmaskeringstechnieken. Concreet boden ze hun luisteraars drie versies aan van dezelfde, spontane dialectfragmenten. De eerste versie was de originele opname. De tweede versie bevatte alleen prosodische informatie (ritme en intonatie), en was verder onverstaanbaar. De derde versie was wel verstaanbaar maar gemonotoniseerd. De resultaten lieten zien dat uitspraakinformatie veel belangrijker is dan prosodische informatie, hoewel het Bedums (Groningen), Haags en Maastrichts ook in de prosodische versie significant boven kans in de correcte regio werden geplaatst.

Onderzoeksperspectief F. Waardering van het dialect door de hoorder

In onderzoekstype F wordt de waardering van het dialect bestudeerd door mensen die dat dialect zelf niet spreken. Daarbij wordt gebruik gemaakt van waarderingsschalen zoals *echt iets voor mij*, die bijzonder geschikt blijkt om het prestige van variëteiten voor bepaalde sociale groepen op te sporen. Dit bleek uit recent, nog niet gepubliceerd onderzoek naar de waardering van Poldernederlandse (zie Stroop 1998) fragmenten. Jongere vrouwen bleken veel meer te voelen voor het Poldernederlands dan oudere vrouwen, de laatsten spraken een duidelijke voorkeur uit voor ABN.

De schaal *mooi* is geschikt om waardering op een meer afstandelijke manier te meten. In het onderzoek van Van Bezooijen (1995) beoordeelden luisteraars de mooiheid van dialecten, accenten en ABN.³ Het ging altijd om uitgroepbeoordelingen: het resultaat laat dus zien hoe ‘anderen’ tegen de betreffende dialecten en accenten aankijken. De consistentie in de oordelen is indrukwekkend. Altijd vinden luisteraars de ABN-fragmenten het mooist. De meest plausibele verklaring wordt gevormd door vertrouwdheid en ‘opgelegde normen’, d.w.z. het feit dat mensen van kindsbeen krijgen ingeprent dat het ABN de enige correcte manier van praten is.

Op de grens van waardering en descriptie ligt de schaal *helemaal niet ABN-zuiver ABN*, waarbij ABN over het algemeen als positiever wordt gezien dan niet ABN maar waarbij er tegelijkertijd een directe, interpreteerbare relatie is met talige aspecten van de beoordeelde spraak. Ook niet-linguïstisch geschoolde luisteraars zijn prima in staat deze schaal te scoren: de betrouw-

³ Ik sluit me in mijn terminologie aan bij Jan Stroop (1998: 109, noot 4), die een onderscheid maakt tussen enerzijds ABN, accentloos Nederlands, door weinigen gesproken maar als mentaal concept en norm aanwezig bij alle Nederlanders, en anderzijds Standaardnederlands. Onder Standaardnederlands wordt Nederlands verstaan dat algemeen acceptabel is voor gebruik in formele domeinen. In tegenstelling tot het ABN kan het Standaardnederlands licht regionaal gekleurd zijn. Ik gebruik in dit artikel de term ABN uitsluitend als verwijzing naar de norm, als er sprake is van een beoordeling.

baarheid is altijd hoog. Dit betekent dat mensen een gedetailleerd uitgewerkt en gemeenschappelijk model van het zuivere ABN in hun hoofd hebben zitten dat als referentie bij een beoordeling wordt gebruikt. Aan de rand van waarderding kunnen ook perceptieve evaluaties van afstanden tussen dialecten worden geplaatst en inschattingen van verstaanbaarheid.

Onderzoeksperspectief G. Persoonlijke attributies door hoorder aan spreker

In onderzoeksperspectief G gaat het om persoonlijkheidsattributies aan dialectsprekers door uitgroefhoorders. De nadruk ligt op stereotiepe ideeën: wat voor beeld heeft de gemiddelde Nederlander of Vlaming van sprekers van dialect x of y? In principe hoeft in dit soort onderzoek, en dit geldt trouwens voor al het onderzoek naar mentale representaties, geen gebruik te worden gemaakt van auditief aangeboden spraakfragmenten; je kunt mensen gewoon vragen aan te geven wat ze van Friezen vinden, of van Limburgers.⁴ Maar in de praktijk heeft men er in het Nederlandstalige gebied de voorkeur aan gegeven om de attributies op geluidsfragmenten te laten baseren.

Er dient in dit verband een onderscheid te worden gemaakt tussen persoonlijkheidsattributies die gebaseerd zijn op stereotiepe ideeën over de sprekers van het dialect en worden getriggerd door de herkenning van het dialect (met name van belang voor dialectologen en sociolinguïsten), en attributies die direct zijn afgeleid van persoonsgebonden spraakkenmerken (vooral van belang voor sociaal-psychologen). Heel duidelijk bleek dit onderscheid in het cross-culturele onderzoek van Van Bezooijen (1988). Hierin werd spraak van Nijmeegse sprekers ter beoordeling aangeboden in Nederland, Kenia, Japan, Engeland en Mexico. De persoonlijkheidsimpressies werden gecorreleerd met stembeschrijvingen door experts. De cross-cultureel consistente persoonlijkheidsattributies bleken te zijn gerelateerd aan niet-dialectgebonden, sprekersspecifieke variaties in prosodie: hoe groter de prosodische variatie, des te zelfverzekerder, wilskrachtiger en dominanter de spreker werd gevonden. Daarnaast waren er attributies die alleen binnen Nederland consistentie vertoonden; deze waren gerelateerd aan dialectgebonden variatie: hoe sterker het Nijmeegse accent, hoe lager de toegekende opleiding.

Overigens streeft men er in onderzoek dat is gericht op de stereotiepen over sprekers van taalvariëteiten altijd naar om de sprekergebonden variatie kwijt te raken. Vaak gebruikt men hiervoor de *matched-guise* techniek:

⁴ Dit is de aanpak die door Preston (1999) *perceptual dialectology* wordt genoemd.

Een rondje dialect

eenzelfde spreker realiseert spraaksamples in meerdere variëteiten en de persoonsgebonden variatie is dan dus constant over variëteiten heen. Als alternatief kan men per variëteit middelen over meerdere sprekers: eventuele verschillen in persoonsgebonden variatie worden dan geneutraliseerd.

Onderzoeksperspectief H. Waardering van het dialect door de spreker

In onderzoeksperspectief H staat de waardering van het *eigen dialect* centraal, met of zonder geluidsopnames. Evaluatief ingroeponderzoek maakte ondermeer deel uit van het onderzoek van Van Hout (1989) naar het Nijmeegs en van Van den Bossche (1989) naar het Gents. In beide gevallen was er sprake van een negatieve attitude ten opzichte van het eigen dialect. Naast oordelen over mooiheid, vallen onder H ook vragen naar de geschiktheid van het dialect voor allerlei taalgebruiksdomeinen (tussen man en vrouw, met vrienden en kennissen, op het werk, etc.) en naar de culturele waarde van het dialect.

Onderzoeksperspectief I. Persoonlijkheidsattributies door sprekers aan sprekers van het eigen dialect

Ten slotte kan ook worden onderzocht hoe sprekers van een dialect aankijken tegen *ingroepgenoten*. De mogelijke onderzoeksmethoden zijn vergelijkbaar met die onder G, met betrekking tot persoonlijkheidsattributies in uitgroepsituaties. Een voorbeeld van zelfgericht attributie-onderzoek is het onderzoek van Münstermann (1989), waarin Maastrichtenaren in een *matched-guise* onderzoek dezelfde spreker in het Maastrichts hoorden en in het Standaardnederlands. In de Maastrichtse versie werd de spreker aardiger, hartelijker en amusanter gevonden dan in de Standaardnederlandse versie. Dit is een altijd terugkerend resultaat. Uitzonderlijk is dat de spreker in beide versies als even intelligent, ambitieus en zelfverzekerd werd gescoord. Meestal wordt hier een groot verschil tussen dialect- en standaardtaal sprekers gevonden, in het voordeel van de laatste. Uit het onderzoek komt dus een positief zelfbeeld van Maastrichtenaren naar voren.

4. Tips voor de toekomst

In mijn rondje dialect heb ik voorbeelden gegeven van onderzoek dat reeds is uitgevoerd, met name in het recente verleden. Ik richt nu, in de weinige ruimte die me nog rest, mijn blik op de toekomst. Wat voor dialectonderzoek lijkt mij de moeite waard om uit te voeren, mede gezien de veranderende taalsituatie in de lage landen en de toegenomen mogelijkheden van spraakbeschrijving, spraakmaskering en spraakmanipulatie? Het zal geen verwon-

dering wekken dat in mijn tips voor de toekomst mijn belangstelling voor de communicatieve effecten van taalvariatie is terug te vinden.

Nu variatie in het Nederlandstalige gebied zich steeds meer lijkt te beperken tot variatie in uitspraak, ligt het voor de hand de wetenschappelijke aandacht wat te verschuiven van dialect naar accent. In aanvulling op het verstaanbaarheidsonderzoek naar dialecten zou er bijvoorbeeld ook verstaanbaarheidsonderzoek naar accenten kunnen worden uitgevoerd. In het maatschappelijk verkeer zijn contacten tussen mensen met een verschillend accent immers veel frequenter dan contacten tussen sprekers van een verschillend dialect. In normale omstandigheden zullen uitspraakverschillen niet veel problemen opleveren, maar wellicht wel in situaties met achtergrondlawaai, zoals bij informatieverschaffing in treinen, vliegtuigen en stationshallen, en in onvolledige communicatieve situaties, zoals over de telefoon (geen visuele informatie, maar alleen auditief en dan nog over een beperkt frequentiebereik).

Veronderstelde verstaanbaarheidsproblemen in dit soort situaties zijn al wel als argument gebruikt om sollicitanten met een accent af te wijzen als ongeschikt voor een functie. Mij bekende gevallen hebben zich voorgedaan zowel bij autochtone accenten (problemen met Twents accent voor stewardessen bij de KLM) als bij allochtone accenten (problemen met Surinaams accent voor baliemedewerkers bij een bewakingsbureau in Amsterdam). Vaak wordt hier 'afwijkend van het ABN' verward met 'onduidelijk gearticuleerd'. En er zitten waarschijnlijk ook vooroordelen onder die te maken hebben met een negatief beeld jegens sprekers met het betreffende accent.

Als onderzoeker kun je proefpersonen de verstaanbaarheid van accenten laten inschatten (type F), maar je komt dichterbij de feitelijke situatie als het onderzoek experimenteel van aard is (type D). Sprekers met verschillende accenten zouden lijsten van (onzin)woorden kunnen voorlezen, waaraan verschillende sterktes en typen van 'realistische' ruis (stoorgeluid) worden toegevoegd. Vervolgens kan op grond van de verstaanbaarheidsscores worden nagegaan hoe groot het verlies aan informatie-overdracht is en of dit samenhangt met het spreken met een accent.

Daarnaast zou de lokaliseerbaarheid van sprekers met een accent (type E) (verder) kunnen worden onderzocht, speciaal gericht op het uitspraakniveau. Daarbij zou bijvoorbeeld gebruik kunnen worden gemaakt van de in de experimentele psycholinguïstiek populaire 'gating' techniek. Hierbij horen luisteraars in herhaalde aanbiedingen een steeds langer stuk van een uiting. Door de reacties bij iedere 'gate' te vergelijken met de aangeboden informatie, kan inzicht worden verkregen in het gebruik dat luisteraars maken van specifieke uitspraakkenmerken.

Een rondje dialect

Ook de onderzoeksperspectieven in de bovenste helft van Figuur 1 kunnen worden toegepast op accenten van het Nederlands. Is het bijvoorbeeld zo (type H) dat ingroepevaluaties van het eigen accent voorspelbaar zijn op grond van ingroepevaluaties van het eigen dialect, of concreter: Als Varssevelders zeggen dat ze hun eigen dialect mooier vinden dan het ABN, zullen ze dat dan ook zeggen over Standaardnederlands met een Varssevelds accent? Vergelijkbare vragen kan men zich stellen bij uitgroepevaluaties (type G): Roepen Groningers bij derden hetzelfde persoonlijkheidsbeeld op als ze dialect spreken of met een accent? Als het echt om stereotiepen gaat, dan zou de lokaliseerbaarheid van de spraak bepalend moeten zijn, en zou de mate van afwijkendheid geen rol moeten spelen.

Tenslotte wil ik wijzen op het belang van evaluatief onderzoek bij kinderen. Uit eigen onderzoek in Liessel (Van Bezooijen 1995) kwam naar voren dat 7-jarige kinderen in grote lijnen dezelfde esthetische oordelen (type F) gaven over verschillende variëteiten van het Nederlands als hun ouders, maar dat dit niet gold voor alle sociale connotaties: de kinderen hadden wel het idee dat ABN-sprekers in een mooier huis woonden dan sprekers van bijvoorbeeld het Haags, Gronings en Vlaams, maar ik vond geen evidentie van verdere differentiatie tussen deze drie laatste variëteiten. Deze sociale differentiatie was wel aanwezig bij volwassenen uit dezelfde plaats, en ook al bij 10-jarige kinderen.

Een van de dingen die mij in het Liesselse onderzoek zeer intrigeert is de bevinding dat 7-jarige kinderen ABN kunnen onderscheiden van Haagse spraakfragmenten die alleen op fonetisch niveau van ABN verschillen. Vergelijkbare resultaten werden opgeleverd in mijn onderzoek in Vlaanderen, waar 10-jarige kinderen accenten van elkaar konden onderscheiden die slechts zeer licht van elkaar verschilden. In dit geval ging het dan ook nog om verschillen tussen accenten van over de grens, uit Nederland. Hoe jong kunnen kinderen dergelijke verschillen al horen? En hoe leren ze ze te onderscheiden? En waartoe?

Bibliografie

- ADANK, P., V.J. VAN HEUVEN EN R. VAN HOUT
1999 Uitspraak van Nederlandse klinkers in Noordelijk Standaardnederlands en in Zuid-Limburg: een akoestische en perceptieve studie. Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie, Lunteren, 15-26.
- BEZOOIJEN, R. VAN
1988 The relative importance of pronunciation, prosody and voice quality for the attribution of social status and personality characteristics. In R. van Hout en U. Knops (eds.) *Language attitudes in the Dutch language area*. Dordrecht/Cinnaminson: Foris, 85-103.
1995 De esthetische beoordeling van taalvariëteiten als functie van leeftijd en regionale herkomst van luisteraars. Artikelen van de Tweede Sociolinguïstische Conferentie, Lunteren, 491-505.
- BEZOOIJEN, R. VAN EN R. VAN DEN BERG
1999a Word intelligibility of language varieties in the Netherlands and Flanders under minimal conditions. In: R. van Bezooijen en R. Kager (eds.) *Linguistics in the Netherlands*, 16, 1-12.
1999b Taalvariëteiten in Nederland en Vlaanderen: hoe staat het met hun verstaanbaarheid? *Taal en Tongval*, 51, 15-33.
- BEZOOIJEN, R. VAN EN C. GOOSKENS
1999 Identification of language varieties: the contribution of different linguistic levels. *Journal of Language and Social Psychology*, 18, 31-48.
- DRIESSEN, G. EN V. WITHAGEN
1998 Taalvariatie en onderwijsprestaties van autochtone basisschoolleerlingen. *Taal en Tongval*, 1, 2-24.
- GORTER, D. EN R.J. JONKMAN
1995 *Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen*. Ljouwert: Fryske Akademy.
- HOUT, R. VAN
1989 De structuur van taalvariatie. Een sociolinguïstisch onderzoek naar het stadsdialect van Nijmegen. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen.
- HOUT, R. VAN EN H. MÜNSTERMANN
1981 Linguïstische afstand, dialect en attitude. *Gamma*, 5, 101-123.
- MÜNSTERMANN, H.
1989 Dialect loss in Maastricht: attitudes, functions and structures. In: K. Deprez (ed.) *Language and intergroup relations in Flanders and in the Netherlands*. Dordrecht/Providence: Foris, 99-128.
- PRESTON, D.R.
1999 *Handbook of Perceptual Dialectology, Volume 1*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- RYCKEBOER, H. EN H. SCHOLTMEIJER
1998 De Nederlandse dialectologie en variatielinguïstiek voor de 20e-eeuwende. *Taal en Tongval Themanummer 11*, 65-98.
- STROOP, J.
1998 *Poldernederlands. Waardoor het ABN verdwijnt*. Amsterdam: Bert Bakker.

Een rondje dialect

TAELEDAMAN, J.

- 1991 Dialect in Vlaanderen. In: H. Crompvoets en A. Dams (eds.) Het dialectenboek. Kroesels op de bozzem. Waalre: SND, 34-52.

VANDEKERCKHOVE, R.

- 1999 Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect. Proefschrift Katholieke Universiteit Leuven.

VAN DEN BOSSCHE, F.

- 1989 Een onderzoek naar de attitudes van Gentenaars t.o.v. standaardtaal- en dialectvariëteiten. R.U. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

VAN DE VELDE, H.

- 1996 Variatie en verandering in het gesproken Standaard-Nederlands (1935-1993). Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen.